

بسم الله الرحمن الرحيم

فرہنگ نامہ، سنو ادب آئینی

جلد سوم

جواد محمد زماںی

(زیر نظر معاون فرهنگی واجتماعی)

باسمه تعالی

زبان هنر، از دیرباز، به عنوان زبانی مشترک در میان جوامع گوناگون، عهده‌دار بیان اندیشه‌های زیبا و نقد پندارهای ناپسند بوده است. آن چه بشر در زندگی خویش و در عالم ماده قادر به دستیابی بدان نبوده در عالم هنر، آن را فراچنگ آورده و به دیگران نمایانده است. فطرت زیبا دوست انسان نیز در این راه، نیک یاریش کرده تا اثر بدیع او از سوی همگان مقبول افتد. از آن‌جا که هنر، برخاسته از اندیشه انسان است سلامت فکر و اندیشه، ضامن پایایی و مقبولیت آثار هنری اوست. چه بسا اندیشه بیمار، منشأ پیدایش اثری ناهنجار می‌گردد که با فطرت انسان در تقابل است. در قدرت نفوذ هنر در جان‌ها و دل‌ها همین بس که برخی از پیامبران الهی، با معجزه هنر، توانستند بشر را به راه سعادت رهنمون گردند. رسالت مهم نبی مکرم اسلام (ص) و اهل بیت (ع) نجات بندگان خدا از گمراهی و تباهی و هدایت آنان از ظلمات جهل به سرچشمه های نور و خرد است.

در روزگاری که فن بیان، خطابه، شعر و ادب بزرگ‌ترین دستمایه برای فخر و مباهات عرب بود خداوند سبحان، پیامبر خویش را با کتابی به رسالت برگزید که در این فنون هم‌اوردی نیافت و به ناچار وادار به تسلیمشان کرد.

از آن روزگار تاکنون آثار مکتوب فراوانی پیرامون اعجاز بلاغی قرآن نگاشته شده و سخن‌ها رفته است. این معجزه جاوید، منشأ پیدایش علوم مختلف گردید که خرد بشر را در آن، راه به جایی نیست. تمامی این تمهیدات، برای نجات بشریت از جهل بود. امامان معصوم (ع) و سایر اولیای الهی نیز با همین انگیزه گام در راه نهادند که با شکوه‌ترین صحنه آن در قیام حضرت سید الشهدا (ع) تبلور می‌یابد. چنان که در زیارت شریف اربعین می‌خوانیم: «و بذل مهجته فیک لیستغذ عبادک من الجهالة و حيرة الضلّة» و خون پاکش را در راه تو (خدا) نثار کرد تا بندگان را از نادانی و حیرت گمراهی نجات بخشد.

مجموعه تعالیم دینی با آداب و سنن جوامع مختلف نیز تناسبی دلنشین دارد. آن گاه که این دو با یکدیگر آمیخته می‌گردد مجموعه‌ای بدیع و زیبا از آداب و سنن مذهبی و ملی پدید می‌آید که از جانب مردمان هر قوم، مقبول می‌افتد. گویی که اصالت و ریشه خویش را در آن می‌جویند و بدان پایبند می‌مانند. مردم کشور ما نیز از آن هنگام که به اسلام گروید نیک دریافت که دین جدید نه تنها با بسیاری از آداب و رسوم کهن و دیرین او منافاتی ندارد که هیأتی کامل‌تر از آن به دست داده است. از این روی با اغوش باز آن را پذیرفت و دل در گرو تعالیم اسلام نهاد. نتیجه این آمیختگی میان دین و سنت، پیدایش هنرهای زیبایی است که از آن با عنوان هنرهای آیینی یاد می‌شود. از پیدایش تعزیه یعنی کهن ترین شکل نمایش ایرانی گرفته تا

آیین‌های سوگواری برای پیشوایان دینی همچون عزادای ایام محرم و صفر و به ویژه عاشورای حسینی. از خلق اثر بدیعی چون تصویر «عصر عاشورا» گرفته تا اشعار حماسی و گاه مرثیه‌ها که همگی بر پایه فرهنگ اسلامی - ایرانی است. بر واضح است این تعالیم نه تنها در آثار بدیع هنری که در اندیشه و فرهنگ و منش ایرانیان سخت اثر گذار بوده و چنین است که بررسی اندیشه‌های دینی در گستره آیین‌ها جایگاهی ویژه دارد. چه آن‌که آیین‌ها، بازتاب اندیشه‌های مردم دین مدار است که در طول قرن‌ها پایدار باقی مانده و در جوامع دینی حضور پررنگ داشته است. آیین‌ها و بازتاب حضور معقول‌ها در آینه محسوس‌ها و ملموس‌ها و میسر تولد منطق‌ها و فلسفه‌های الهی در جلوه گاه رفتارها و گفتارهاست. از این رو هر گونه کاوش در عرصه هنر و ادب آیینی، به واقع کاوش در انس و ارادت دین باوران و دین یاوران به درخشان‌ترین مظاهر پروردگار - حضرات معصومان (ع) - است که در هر دوره‌ای با شوکتی خاص انجام پذیرفته است. به راستی چه انگیزه‌ای توانسته باعث جاری شدن چنین اندیشه‌ای در عواطف خروشان انسان‌ها گردد؟! و چه چیزی بیش از این آیین‌ها (ویژه آیین‌های عزاداری عاشورایی) توانسته در برابر ستمگران تاریخ، ایستادگی کند و مظلومیت را فریاد زند؟ چنین است که امام عظیم الشان ما (ره)، محرم و صفر را باعث احیای اسلام دانسته و بر نگاهداشت و حراست از آیین‌های عزاداری، تاکید می‌فرمود و چنین است که انقلاب شکوهمند اسلامی ما به برکت رهنمودهای آن حکیم فرزانه و خون شهیدان گلگون کفن، و مجاهدت‌های اتحاد ملت، و با تاسی به فرهنگ عاشورا به پیروزی رسید و امروز، پیام آن، جهان را فرا گرفته است.

در این میان، شعر به عنوان هنری اصیل و در خدمت فرهنگ و ارزش‌ها، جایگاه ویژه‌ای دارد و به تعبیر رهبر حکیم انقلاب اسلامی یک ثروت ملی است. ایشان درباره اهمیت این هنر بزرگ فرموده اند: «اگر امر را دائر بگذارند بین اینکه در بین این چند هنر - مثلاً هنرهای نمایشی، هنرهای تجسمی - یک هنر را انتخاب کنید تا این بودجه محدود را صرف آن کنیم، به نظر من باید شعر را انتخاب کنیم؛ چون اگر چنانچه شعر در جامعه تامین شد، این زمینه برای هنرهای دیگر به وجود خواهد آمد»^۱

دیدارهای هر ساله معظم له با شاعران خود گواه اهمیت مقوله ادبیات و شعر در پیشبرد اهداف انقلاب اسلامی و شکوفایی علمی و معنوی کشور دارد. از این رهگذر، شعر آیینی و ادبیات دینی اهمیت دو چندان می‌یابد، معظم له در دیدار مستقلی که با شاعران آیینی در سال ۱۳۹۰ داشته اند، شعر آیینی را بهترین شکرانه قریحه شعر معرفی کرده می‌فرمایند: «اگر بناست شعر محتوایی داشته باشد، بهترین محتواها همین محتواهای شعر مذهبی است با عرض وسیع و گسترده‌ای که دارد»^۲. سپس به بیان ابعاد گوناگون این هنر

^۱ بیانات در دیدار شاعران، ۳ شهریور ۸۹

^۲ بیانات در دیدار شاعران آیینی، ۲۵ خرداد ۹۰

و بایسته ها و شایسته های آن می پردازند، بی تردید، بررسی اندیشه های معظم له در این زمینه، بدون پژوهش جامع امکان پذیر نبود. این پژوهش نیز از همین رهگذر سامان گرفته و در آن کوشیده شده تا زوایای مختلف هنر و ادب آیینی با الهام از رهنمودهای معظم له بررسی گردد و راه تازه ای را پیش پای پویندگان این مسیر و همه پژوهشگران، شاعران و اهالی فرهنگ قرار دهد.

معاونت فرهنگی و اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی، نیز بر خود می داند تا از آثاری این چنین که رشد و بالندگی هنر و ادب آیینی کشور را در پی دارد حمایت کند. امید است خلق چنین آثاری موجب رضایت حضرت حق و استقبال دوستداران فرهنگ اسلامی و ادبیات متعهد فارسی قرار گیرد.

دکتر سید طه هاشمی

معاون فرهنگی اجتماعی دانشگاه آزاد

اسلامی

اول هنر جریان روح انسان در کالبدی مادی است و زبان هنر عامترین و همه فهم ترین زبان است. هنرمند در قالبی دل انگیز مفاهیمی را ارایه می کند که نگاه زبان از بیان آن قاصر است .

دوم خداوند تبارک و تعالی رسولش را از بین مردمان انتخاب کرد و به او کتاب داد تا آموزگار حکمت و دانایی و یارسانی باشد. "هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِّنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِن قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ" (الجمعة / ۲)

سوم گرچه خداوند شعر را به پیامبرش نیاموخت "وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشُّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ" اما کلامی بالاتر و والاتر از شعر به او داد تا راهنمای جمیع عباد باشد. خداوند حکیم کتابش را به زیباترین بیان بیاراست و عملاً آموخت که ای مردمان زیبا سخن بگویند و سخن زیبا بگویند که رسول من برای اتمام مکارم اخلاق مبعوث شده است. "إِنِّي بُعِثْتُ لَأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ". شعر شاخه ای زیباست از سخن و میوه اش حکمت است و پند و معرفت که به یاری روح القدس نشو و نما یافته و زنده میکند روح مرده را.

فیض روح القدس از باز مدد فرماید دیگران هم بکنند آنچه مسیحا میکرد شاعر در اتصال به عالم علوا میاید آنچه را که می گوید و نه به زبان خود که به بیان الهی سخن می راند آنگاه که می ستاید فضیلت را و حق را و چه فضیلتی بالاتر است از وجود گوهر بار انوار عالم تاب ذوات مقدسه شجره طیبه که "أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ" و مگر حقی هم هست جدای از علی (علیه السلام). و این علی است (علیه صلوات المصلین) (که نقطه پرگار حق است در دایره وجود. فقط علی علیه السلام است که حق با او آغاز می شود و به او ختم میگردد و این نیست مگر فرموده رسول مصدق صلوات الله و سلامه علیه و علی آله الطاهرين و اهل بینه المنتجبين. حق ساریست و جاری در نسلی که خداوند جلیل پاکش قرار داده "إِنَّمَا بُرِّدَ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا. و اولین این خاندان همانند است آخرتیش را کلام نور واحد. در مجموعه پیش رو که به همت دانشمند فرزانه، جناب آقای جواد محمد زمانی با رنج بسیار و مشقت فراوان جمع آوری گردیده، جلوه ای زیبا از عرض ارادت به ساحت مقدس اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام نمایان است. این کار سترگ و عظیم، نمایش هنر و ادب آیینی و خاکساری در درگاه ذوات مقدسه صلوات الله و سلامه علیهم

اجمعین است ، نمایی به بلندای تاریخ اسلام و فرهنگ نامه ای است فرهنگ ساز برای مشتاقان و جویندگان مسیر حق و حقیقت ؛ جزاء الله خیر الجزا .

دانشگاه آزاد اسلامی در رأس آن جناب آقای دکتر میرزاده ریاست عالی دانشگاه و جناب آقای دکتر طه هاشمی معاونت محترم فرهنگی و اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی با حمایت از این اثر ناب ، در سالی که از سوی مقام معظم رهبری مزین است به سال "اقتصاد و فرهنگ، با عزم ملی و مدیریت جهادی" این مهم را به منصفه ظهور رسانده و نمایی زیبا از فرهنگ اصیل اسلامی و ایرانی را جلوه گر نموده است.

و من الله توفیق

دکتر علی قدمیاری

مدیرکل تشکل های اسلامی سیاسی

دانشگاه آزاد اسلامی

فهرست مطالب

۹	در گستره شعر شاعران عصر معصومان ع
۱۱	حسان بن ثابت
۱۳	حسان پیش از اسلام
۲۲	غذیره‌ها و اشعار علوی
۲۴	شعر اول
۳۶	شعر دوم
۴۲	شعر سوم
۴۵	شعر چهارم
۴۷	شعر پنجم
۴۸	شعر ششم
۵۲	شعر هفتم
۵۳	ارزیابی
۵۵	شعر و اندیشه
۵۶	مرگ حسان
۵۷	فرزدق
۵۷	نسب و خاندان
۶۲	فرزدق و امام حسین ع
۷۷	فرزدق و امام سجاد ع
۱۰۴	شعر و اندیشه
۱۱۰	مرگ فرزدق
۱۱۳	کمیت بن زید اسدی
۱۱۳	نسب و خاندان
۱۱۴	کودکی و نوجوانی

۱۱۶	استادان و معلمان
۱۱۷	راویان شعر کمیت
۱۲۰	در محضر امامان معصوم
۱۲۱	در محضر امام سجاده علیه السلام
۱۲۲	در محضر امام باقر علیه السلام
۱۲۹	در محضر امام صادق علیه السلام
۱۳۲	در محضر مبارزان و فرزندان امامان
۱۳۲	۱. در محضر زید بن علی علیه السلام
۱۳۴	در محضر عبدالله محض
۱۳۷	در محضر فاطمه بنت الحسین علیه السلام
۱۳۷	در اندیشه شاعران اهل بیت علیهم السلام
۱۳۸	فرزدق
۱۴۰	سید اسماعیل حمیری
۱۴۲	دعبل خزاعی
۱۴۷	در اندیشه اندیشمندان
۱۵۲	حکایات و کرامات
۱۵۹	هاشمیات
۱۶۱	قصیده عینه
۱۶۷	قصیده لامیه
۱۷۴	قصیده بانیه
۱۸۱	قصیده میمیه
۱۸۸	ارزیابی هاشمیات
۱۹۸	شرحهای هاشمیات
۲۰۲	کتاب شناسی هاشمیات
۲۰۷	آموزههای رفتاری
۲۰۹	شهادت کمیت
۲۱۲	سید حمیری
۲۱۲	نسب و خاندان
۲۱۵	پدر و مادر

۲۱۹	فرار از خانه
۲۲۱	امام صادق علیه السلام و سید حمیری
۲۲۹	در اندیشه دیگران
۲۲۹	۱. شیخ مفید
۲۳۰	۲. کشی
۲۳۱	۳. ابوفراس همان بن غالب (فرزدق):
۲۳۱	۴. ابومستهل کمیت بن زید اسدی (م ۱۲۶۰ق):
۲۳۱	۵. آیت الله علامه حلی رحمته الله (م ۷۲۶۶ق):
۲۳۱	۶. مرحوم سیداحمد بن طاووس حسینی (م ۶۶۶ق):
۲۳۲	۷. ابن شهر آشوب مازندرانی رحمته الله (م ۵۸۸ق):
۲۳۲	۸. سید علی صدرالدین مدنی (م ۱۰۵۲-۱۱۲۰ق):
۲۳۳	۹. علامه امینی
۲۳۴	شعر و اندیشه
۲۳۸	غذیری‌ها
۲۳۸	غذیریۑ ۱
۲۳۹	غذیریۑ ۲
۲۴۱	غذیریۑ ۳
۲۴۳	غذیریۑ ۴
۲۴۴	غذیریۑ ۵
۲۴۴	غذیریۑ ۶
۲۴۵	غذیریۑ ۷
۲۴۸	غذیریۑ ۸
۲۴۹	غذیریۑ ۹
۲۵۳	غذیریۑ ۱۰
۲۵۶	آموزه‌های رفتاری
۲۶۹	راویان و حافظان
۲۷۱	بازگشت از کیسانیه و شواهد
۲۸۳	مرگ سید
۲۸۴	مرگ سید

۲۸۶	دعبل خزاغی
۲۸۶	نام و نسب
۲۸۹	قبیلہ و خاندان
۲۹۰	در کوفہ
۲۹۲	در بغداد
۲۹۳	در سمنجان
۲۹۵	در مکہ
۲۹۶	در دمشق
۲۹۶	در مصر
۲۹۷	در اُسوان
۲۹۹	در خراسان
۳۰۷	در قم
۳۰۹	در بغداد
۳۱۱	در بصرہ
۳۱۲	در اہواز و شوش
۳۱۲	شعر و اندیشہ
۳۲۲	قصیدہ مدارس آیات
۳۲۵	دیدگاہ دانشمندان دریارہ این قصیدہ
۳۲۹	متن کامل قصیدہ مدارس آیات
۳۶۰	قصیدہ رائیہ
۳۶۱	متن قصیدہ رائیہ:
۳۶۵	قصاید دیگر
۳۶۵	قصیدہ اول:
۳۶۷	قصیدہ دوم
۳۶۸	قصیدہ سوم
۳۷۰	قصیدہ چہارم
۳۷۱	معارضات سیاسی
۳۸۴	شہادت دعبل